

ИВАН ВАЗОВ
ИСКРОВ И РАЙНА

chitanka.info

На 188... през юни Дончо Искров, яхнал на мършав кираджийски кон, приближи до един от разсипаните през Руско-турската война градове на Тракия.

Тоя момък, около двацет и пет годишен, със среден ръст, но здраво сложен, с приятно и живо лице, с черни очи, дето блещеше младежкият огън на вдъхновена душа, нетърпелива да се фърли във вихъра на живота, се завръщаше от учение по Европа подир многогодишна раздяла от бащиното си огнище.

Дончо спря коня, свали шапка и благоговейно гледа няколко време ниските плетища и зидове по края, наведените покриви с почернели керамиди, овошките, които се зеленееха над тях.

Очите му се бяха налели.

Той бутна коня и тръгна, като не свалеше очи от града.

— Чудно — каза си той, — аз слушах, че съвсем изгоряло, а градът се види почти цял. Преувеличено е, види се...

С разтупано от вълнение сърце той влезе в първата улица и мина между два реда ниски, стари, сиромашки къщи. Той се взираше във всеки зид, вратня, прозорче и ги намираше пак тия, каквито ги помнеше от малък. Никакво опустошение не се бе коснало до тях. Няколко души минувачи го поздравиха на име. Той им отговори, но ги не позна. Улицата се свършваше до Великовия кладенец, отдето друга улица завождаше към мегданя, при който е била тяхната къща и оттам — към другия край на града, дето сега живееше майка му в една бедна къщица... Той помнеше всичко това хубаво и мижишката, дето се вика, можеше да се оправи дотам. Кога дойде при кладенеца, той поиска да фане и другата улица, но не я намери: никаква улица нямаше там! Той се запряха смаян. Пред него се отвори празно пространство, един безкраен и грозен мегданлък, насеян с разсипани зидове, разграднини, грамади обрасли с коприва, дупки и ями буренясали, понякъде опушени късове стени и осамотени комини, прилични на скелети. Това беше всичко, що остояше от няколко махали, които образуваха среднята и добрата част на града. Пламък беше изял средуляка му и оставил непокътнати краищата, бедните къщурки на сиромашта. Червеите така изгризват корубата на някои дървета, дето е жизнения им сок, и оставят само кората — живи мъртъвци.

Понеже нямаше вече махалите, нямаше и улиците им. Широкият простор даваше проход всекому и навсякъде и безбройни пътеки се

кръстосваха през него, както пътеки през запустялото гробище. Дончо стоеше в нерешителност и съвсем слиян. Той не знаеше коя пътека да фане, защото не знаеше къде се пада мегданът, край който трябваше да мине: мегдан беше сега всичко отпреде му и на тоя мегдан е била някога и тяхната къща!

Той се озърташе.

Един прост човечец в шапка и потури разбра недоумението му, приближи го и му каза:

— Ти за вашата ли къща отиваш? Ти да си жив, Донко, тя изгоря... Нали видиш, пущинак е станало.

— Отде се отива в Радиновата къща, бай Павле?

— Дето живее старата ли? Отвсякъде се отива, Донко, затова и не можеш се справи... Хай ела да те заведе бай ти Павли и да земе мюджетото...

И Павли тръгна направо през разграднините, като гълчеше и разправяше непрестанно. Той се обръщаше час по час към Донча, сочеше коя грамада коя къща е била, кой разсипан зид чий дюкян бил, кои почернели плочи чия фурна биле, кой на кое място бил съсечен от турците, де на кого били извлечени овъглените кости и се подобни черни истории... Разясненията му ставаха по-изобилни на всяка стъпка и уморяваха, както на чичероните в помпейските развалини. Но Дончо не чуваше своя. Нито сецаше какво вижда. Всичките му мисли бяха събрани в един предмет и освен него нищо друго не съществуваше: образът на майка му. Той я виждаше, страдалицата, с ума си; нейното бледо и измахнато лице, дълбоко набраздено от мъки и горести; той виждаше вече тия мрачни очи, които са лели толкова сълзи, изново че рукват като два чучура от прилива на майчините милости...

Дори беше на чужбина, нему му се не вярваше нищо. Сега всичко ще види и всичко ще изстрада в един час. Какво престъпление, дете не е дошъл по-отрано да види в какви гробища бедната му майка живее и какви скърби тежат на старата ѝ глава и я навождат към гроба! Наоколо ѝ нещастници като нея, от никого не е имала да чуе утешително слово: всеки е носил собствените си мъки, всеки се е превивал под своя тежък кръст.

— Ето и вашата къща, Донко! — каза Павли и посочи небрежно наляво.

Дончо се стресна и погледна. За миг думите на водача му се сториха като подигравка; пред него нямаше нищо! Пущинак, празно място, на единия край продънено — диря от зимник, — покрито с бурени, разфърляни камъни и с парчета от керамиди. Такова зрелище и по-нататък и навред. Дончо напрягаше зрение да познае нещо от тоя двор, дето някога е кипял животът. Но никакви следи нямаше; ни леглото на барицата, що шуртеше из двора и го веселеше, ни коренче от големите чемшири край зида, ни сух дънер поне от крушата, на която висеше фенерът, когато вечеряха. Той едвам можа да открие в тревясалия трап опушен уломък от камината на огнището; там една костенурка, измъкнала главата си, гледаше любопитно към него, като че го питаше що дири тука. Тоя двор, завит под пепелта и бурена си, го не познаваше вече, както един мрътвец, покрит с плащаница, не познава домашните, които го обикалят!

— О, свободо, скъпо струваш на народите! Затова си и много мила... Ти си като феникстът, който изскача из пепелта... Благословена бъди, свободо! — продума Искров с измокрени бузи и потегли нататък подир бай Павля.

Първите минути и часове на срещата с майка му бяха трогателни. Един поток от мъки, радости, възпоминания и нежни чувства се изля в горещите сълзи на майката и сина. Той слуша с благоговейно страдание разказа за страшния бяг от башибозушките орди, за изтеглените страхове и ужаси, за погинването на баща му, за пламъците, които изпепелиха имот, къща, всичко и я изфърлиха на старини в цяло море от бедни, нужди и лишения... Когато майка му изля душата си в неговата — еднакво страдаща и плачеща, — голямо облекчение усетиха и двамата.

Задохождаха гости, съседи, роднини да ги поздравяват. Всички се считаха длъжни да заплачат и се оплачат. Прекарваха миналото добруване преувеличено, тъжаха за изгубеното, натякваха на съдбината и при случай тайно злобствуваха на ония градове, които наготово дочакаха добрините на Освобождението, без да го засегне бурята, която мина оттука. Дончо не намираше кривда на тия изгорели хора. От всичките човешки егоизми настоящият беше най-простителен. Несправедливо е да искаш от всяко страдание и куражът на героизма. Това е дял на по-избрани природи. Дончо чу даже такива думи:

— Кешки да не бяха дохождали русите, та ние да си останем на рахатя!

— Не ни беше лошо и под турците — казваше друг, — но имало да изтегли нашата глава.

Тия грешни думи ги произнасяха не български души, не здраво човешко съзнание, а околните купища пепел и съсипни, а вонещият бурен и прашна коприва край срутените огнища, а гробовете, които зееха на всяка стъпка и във всяко сърце!

След като се поклони на бащиния си гроб, Дончо реши да направи това и на всичките любими места на околностите, с които го свързваха драги възпоминания. А те всичките бяха цели и невредими, сиреч тъй прекрасни, както и напред. Природата една се неменява и не носи дял от страданията и превратностите людски. Световните бури, които превръщат в прах градове, народи и империи, минават често край нея, без да я зачубръснат със съкрушителното си крило. Няколко деня наред той навестява всички кътове, които са оставили в душата му образа си заедно с една радост. Разхожда се по хълмистата рътлина над града, дето бос играеше на роби с малките си съученици и се гонеше с тях по тревата, покачва се на големите натъркаляни камъни там, обрасли с кадийан мъх и които Дон Кихот би земал за избитите гиганти; възлазя наврѣх Стара планина и от остро̀то ѝ Бърдо гледа като на блюдо цялата долина, Средня гора и Родопите и снеговенчаните им върхове; посети пенливите гърмящи водопади в балкана и се ослушва, упоен от дивашката им мелодия; наднича над дълбоките тъмни вирове в скалите, дето падат скоковете, в ледената вода на които се е къпал с другарите си, без да изстине; слиза в най-дълбоките и мрачни долове на балканското гърло, вдетени се и скача от скала на скала като дива коза, спуска се пълзишком по гладките канари, за да откъсне чекур миризлива люлека в подножието им, вика като луд и събужда ековете на стените. Той навести също високия бряг над града, дето едвам личаха темелите на училището, разрушено до земята. Нямахше признак от високото клепало, дето често слободни вироглавчета, за да измамят бабичките и да смутят поповете, клепяха дъската за умряло, когато всеки в града беше жив и здрав, или биеха желязното зънкало — за голям празник сред делнични дни; нито намери мястото на тъмницата с големите плъхове в пригответелното училище, в която затваряха немирниците и ленивците. Той сам два пъти бе попаднал там: как беше

тъмно и вонеше на мишина вътре!... В цялата ограда остояше само каменната стара черква, ограбена и изпокъртена вътре, и гробищата зад нея, съвсем непокътнати. Разрушението почита разрушението. Червеите довършват делото на кръвопиеца: тъмните сили са в неразривен съюз.

Две недели се изминаха в подобни поклонения.

Дончо не можеше да се насити на тия уединени разходки, те го пренасяха в друг вълшебен мир, сладостен и неуловим, като минутно сфанат мотив по една забравена песен; те го туряха лице с лице с детинските и юношките му дни, с блаженото невежество на възрастта им и с небесните призми, през които е гледал на света и на живота. И как сладко копнееше душата му, как мило му беше да се освежава в благодатните вълни на тая атмосфера от възпоминания!...

Дончо рисуваше и портюфелчето му беше напълнено с видове от живописни места, които посещаваше. Той намираще своето родно място по-хубаво от всички други, които бе виждал. Особено тая Стара планина! С каква царска величественост се възвишаваше — с чело в облаци, с поли в розови градини! Той с горчивина си мислеше, че тая дивна природа остая неизвестна на света и забравена. А колко поклонение заслужаваше тя! Какви съкровища от вдъхновения пазеше тя за поета, за живописеца, за творческия гений. Той не беше доволен, че сам се възхищава от балканските хубости, той искаше да сподели наслаждението си с други и жадно описваше на гостите си красотата на посетените места и им показваше бледните копия от тях в книжката си. Те назоваваха изведнаж всяко място и се очудваха на верността на рисунъка. Един ден поп Станчо, като разглеждаше работата му, подсмихна се под мустак и му забележи:

— Господин Искров, всичко хубаво, ама даскалицата най-хубаво излязла. Тя трябва най да ти се е втълпила в ума.

— Коя даскалица има там? — попита зачуден Дончо.

Попът се усмихна лукаво и му показа един женски бюст, изрисуван в тефтерчето.

— Само гологърда е много — прибави той.

Дончо се изсмя яката.

— Ах, че това е копие от бюста на Пусеновата Диана! Бог да те благослови, дядо попе...

— Диана не я викат нея, Райна! — забележи сериозно поп Станчо — надарил я господ с красота, само не я дръж с тия отворени гърди тука.

Дончо се превиваше от смях.

— Та казвам ти, че това е копие от една французка картина, снето още в Европа... Коя е вашата даскалица? Аз още нито съм я виждал.

Попът го изгледа недоверчиво.

— Вярвай ме, дядо попе, и много жаля сега.

— Как? Ти си избродил всичките дупки на планината и си видял бърлогите на мечките, а под носа ти какво има, в комшийския двор, не знаеш? Браво, Дончо, не продавай на дядо си попа краставици...

Дончо се опита пак да го извади от заблуждение, но дядо поп стоеше упорно на мнението си. Той го провери и с очилата си и си остаяше дълбоко убеден, че той е видял Райна в Дончовото тефтерче.

Дончо действително не беше виждал учителката в града по простата причина, че той се не беше спрял в него. Природата му заменяше напълно и с възнаграждение обществото на хората, нови и чужди нему. Но той стана любопитен да види учителката.

Поп Станчо стана да си иде.

— За вълка приказваме и вълкът пред нас — каза той, като погледна из прозореца.

— Идат ни гости — каза Дончовата майка и излезе по дядо попа да ги посрещне.

На двора се задаваха една старичка жена, една калугерица и една мома. Тая мома, русокоса и с напета снага, беше облечена в черна жалейна рокля. Дончо само толкова успя да види: гостенките се изгубиха в коридора, чрез който се влазяше в стаята.

Най-напред намерението на Донча бе да погостува един месец в родния си град, а после да иде в Пловдив. Месецът се измина отдавна, а той още не бързаше да тръгва. Животът тука, помежду това изгоряло и убито население, от пръв път му се показва крайно непривлекателен и еднообразен. Както видяхме, той намираше повече наслаждение в лоното на природата, отколкото в обществото на хората. Малко по малко той зе да привиква на тукашния въздух и да не намира толкова трагически живота на съгражданите си. Както на всичко в тоя свят, и на нещастията се привиква. Продължителността им и времето затъпяват острината им, а забравянето — това небесно дарование на

человечеството — заживява прежните рани, за да бъдат търпими новите. Дончо откри даже, че съгражданите му земат на подбий-шега собствените си неволи, което е една философия, и се отнасят доста фаталистически към участва си... Връзките, от друга страна, с някои роднински и приятелски семейства доставяха приятни развлечения. Честите сбирки и честите разходки във от града, по сенчести морави, даваха на живота освежително разнообразие и привлекателност. Та и самата природа беше тъй пленителна, тъй хубавица! Гаче напук на съдбата тя дразни човеците към веселост. Поне Дончу така се виждаше... Сега даже и развалините, които тъпчеше всеки ден, не будеха в него първите мрачни чувства. Мъчно му беше да напусне тъй скоро тая тиха идилия и да я замени с вихъра на безпокойния столичен живот.

В някои от тия семейни увеселения явяваше се и съседката му Райна Матева.

Райна изгуби в бедствията на войната почти всичкия си род. Само една стара леля й остана жива, при която живееше. Преди година нещо Райна свърши девическа гимназия и се фана учителка в родния си град. Гимназията, призвана повече да създава прилични куклици, натъпкани с фантазии и прищевки, не можеше да й даде онова здраво и целесъобразно възпитание, от което се нуждае българката. За щастие Райнината добра природа и даже ранни нещастия отрезвяваха сърцето й и я предпазиха от модната ветреност... Райна имаше обаче поетически темперамент; тя избягваше развлеченията на обществото и предпочиташе странното наслаждение на самотията. Тя я минуваше повече в прочит на руски писатели. Прочитането й беше най-любимото удоволствие, защото сърцето й беше свободно... Тя се чувствуваше тогава в своя мир и честита. Това правеше Райна да бъде боязлива и свенлива на света. Такива мечтателни натури по-често биват способни за големи страсти и героически страдания.

Траурното облекло беше й обикновеното. Тя го носеше в знак на жалене за изгубените си родители, а кой знае, може би още и затова, че огледалото й го беше харесало. И наистина черният шар прилягаше чудесно на лицето й с профил на една Харита, той го отваряше още по-бяло и драголюбно, осветено от големи, вакли, страстни очи и увенчано от разкошна златиста коса, безизкуствено сплетена и пусната

назад до под кръста, подвързана със синя корделка. Станът ѝ, прав, лек и строен, приел изящно развитие, подсказваше пластическо съвършенство на една хубава жена в бъдаще.

Както знаем, първото запознаване на Донча с тая мома стана у дома му. Тя беше дошла с леля си на гости у майка му, която почиташе и обичаше като своя покровителница. После се срещнаха още тричетири пъти в обществото. Но къде края на август случаят им достави една среща, която има съдбоносно значение за тях.

Ставаше разходка пак — на Априлкова ливада. Дружината се беше разположила в живописна група на моравата, под хладна сянка. Мъжете съблечени по жилетки, а жените в разноцветни летни рокли. Разговорите живи и смеховете звънливи. Беше надвечер. Слънцето трептеше над белия изронен яр на запад от ливадата. Лучите му позлатяваха бухлатия листак на дърветата, който шумеше високо. Някои трептящи зари проникваха през исполинския орех и играеха по лицата. Гладкият гърб на планината беше цял залян от лучезарни вълни, но дълбокият и широко зинал дол, из който гърмеше на водопади реката, беше вече в сянка; вечерникът повя оттам, той носеше ведно с прохладата и отдалечени бляения на стада по планинските паши. Наближаваше часът на величествения заход на слънцето зад яра; но то зад него още няколко време невидимо щеше да свети на планинските върхове, на синьото небе и на румените облачета.

Оттатък воденичната вада, която минаваше близо до ливадата, седнал на един огромен мъховит камък, Дончо рисуваше. Той бързаше да улови силуета на старовремската крепост, закрепена на остър скалист връх, далеко зад яра. Осветена само от отвъдната страна, крепостта се открояваше рязко на златния фон с двете си оцелели кули. Дончо беше дълбоко вдаден в работата си. Той се силеше да предаде на хартия тоя ефектен вид, преди да зайде слънце.

Ненадейно весели смехове, които идеха от ливадата, го накараха да се сепне и да погледне. Няколко млади жени и момичета се зърнаха през върбите, засеяни надлъж по вадата. Те припкаха и се надваряха коя по-скоро да я стигне. Тогава Дончо забележи, че целта на това надваряне беше коя да грабне чудесната китка цветя, с която се зададе младата циганка Дуна, която слизаше от балкана. Първата, която стигна при вадата, дето бе фърлена една дъска за мост, беше Райна. Тя

не съзре Донча на канарата. Тя беше сега твърде прелестна, зачервена като ален божур; по челото ѝ падаха игриво кичури златисти косми; из розовите ѝ устни изскачаше на прекъследи от заморяването весел и безгрижен смях. Широката плетеница на косата ѝ беше се праметнала красиво на гърдите ѝ, които се дигаха като две високи вълни под тясно закопчаната ѝ рокля. Тая прелестна безредица създаваше ѝ ново обаяние. От нея вееше такава младост, нега и жизнерадостна топлина! Дончо изпусна перото в нямо възхищение. В същия миг и другарките ѝ я стигнаха, но Райна стъпваше вече със звънлив смях на моста. Тънката дъска се превиваше под лекото ѝ тяло, а тя с разтреперани ръце, като че ще фръкне, идеше смело навътре. Тихата подвижна вода отражаваше неопределено и бърчовито игривита фигура на девойката, която фана да се клати, като че губи равновесие. Райна наистина бедствуваше да падне във водата: дъската, или зле положена, или поради неопитното ѝ стъпване, климаше ту на една, ту на друга страна да се катури. Тая игра на дъската се засилваше застрашително, въпреки всичката гимнастика на Райна. Изведнъж тя изгуби боята си и се спря два разкрача от брега; тя не смееше вече да пристъпи, нито можеше да се удържи. Тя се заклати уплашена, извика и полетя към водата. В тоя същия критически миг Дончо я улови за дясната ръка и с едно дръпване, което изисква кралимарковска сила, изтегли я на брега, с обувки измокрени само. Дъската се катурна и понесе по водата. Мостът изчезна. Когато видя, че избягна тъй благополучно нежеланата баня, Райна издъхна от дълбоко, па се изсмя.

— Господин Искров, много благодаря... Без ваша помощ... Ах, каква бях луда... — казваше тя запъхтяна, като стискаше крепко и признателно ръката на Искрова. — Насмалко щях да се окъпя, и пред толкова свят.

— И то за това хубаво нещо, ако се не лъжа — каза Дончо и ѝ подаде с поклон китката, която зе от ръката на циганката.

— Ах, благодаря, благодаря... Залових се с тия самодиви да се надварям — смееше се тя, като се обърна към другарките си, които с кикотене тичаха назад да обадят за смешната случка.

В това време слънцето се скри зад яра. Долината остана в лазурева сянка. Дончо гледаше Райна смутен и очарован. И драго, и неловко му беше някак в това положение. Той машинално се озърна да

види къде можеше се премина вадата и с неволно благодарение видя, че нямаше проход наблизно.

— Отде ще минем сега при дружината... Мостът ни отиде! — каза смеешком Райна, като се озърташе също.

— И аз това гледам.

— Райно! Ние ще ви чакаме при Игнатови върби, вие заобиколете с бай си Донча под воденицата — извика леля й, която се подаде оттатък вадата.

— Хубаво, лельо!

Дончо и Райна останаха наедно.

Пръв път и неволно Дончо и Райна останаха наедно.

Те и по-напред биха имали случай да се срещнат сами, ако да биха го дирили. И двамата неловки и свенливи, те усещаха някакво смущение, стеснение, колчим се случеше на минута да останат без свидетели и предпочитаха да се споглеждат крадишком един от друг при обществото на други лица. Тогава бяха по-свободни и щастливи.

И сега Райна, като видя, че и леля й се изгуби и се почувствува сама-саминичка на полето с Донча, изгуби одеवेशната си непринуденост и се посмути. Бузата й още гореше от случайното поглаждане, което й даде Дончовата брадица гри спасяването й. Сърцето й зе да тупа бързо и тя сама не знаеше защо. Те завървяха двамата мълчаливо под брястовете надлъж по вадата. Вечерният мрак падна. Дърветата, затъмнели, шумоляха тайнствено; водата клокочеше мелодично; разрасяха се последните гласове на някои птички, които търсеха гнездата си по клоновете. Природата благоухаеше и се разпущаше сладостно.

— Каква приятна разходка направихме — продума ниско Дончо, за да прекрати неловкото мълчане.

Той произнесе тия думи в същия миг, когато Райна зина да каже: — Колко е приятна тази вечер! — по същата причина.

— Чудесна, господин Искров, и аз съм твърде възхитена... само като изключим одеешното приключение...

И тя се изсмя — повече да си даде дух.

— Напротив, аз го намирам най-приятна случка в разходката... Благодарение нему ние се нахождаме сега в такава, в такава... романтическа обстановка... — каза Дончо, па като се смути от значението на фразата си, прибърза да я заглади и прибави

въодушевено: — Да, тия балкански вечери имат неописуема прелест... Нашата природа е цял елмаз... Госпожице, вие обичате ли природата?

— Кой я не обича, господин Искров, най-вече когато е омаятелна като нашата?...

— Има хора, които не могат да я обичат.

— Не вярвам. Кои са?

— Нещастните.

Райна се изсмя.

— Нема и аз съм щастлива?...

Дончо помисли малко.

— Как да ви кажа? Такъв въпрос ме затруднява.

— Не, не, кажете ми откровено.

— Едно само мога да ви отговоря, госпожице Райно: вие сте създадени да бъдете щастлива и да правите щастливи.

Райна се посбърка, но отговори:

— Изкусен отговор, само че не е отговор.

— Опровергайте ме.

— Че да бях и аз учила красноречие...

— Лъжете се: няма по-високо красноречие от самата красота...

Мракът, който ги забикаляше вече, даваше им повече бодрост. Тъмнината не е свидетел: тя не може да види лицата. Мина се една минута в мълчание.

— Кое четете сега, госпожице? — попита Дончо.

— „Демон“.

— Чудесна, великолепна поема, нали? Какъв избор блика от поезия, каква разкошна фантазия: всичките лъчи, шарове, аромати на Изток... А сцената на демона и Тамара?

— Да, и какви описания, боже мой! Кавказ! — отговори Райна.

Темата пак се изчерпа. Настана мълчане. Тъмнината се съгъстяваше под нависналите клонове. Листата шумоляха тайнствените си напеви. Между тях се виждаше тъмното звездно небе. Там мъжделиво блещеше сребърният сръп на новия месец. Пътят ставаше грапав, на места дълбоко изринат от пороите, на места задръстен от камъните на разсипани загради на бостани. Райна се спрепна и щеше да падне, ако се не беше уловила за лакътя на другаря си.

— Госпожице, пазете се, дайте си ръката.

И неговата срещна Райнината, простряна вече в тъмнината. Те се стиснаха здраво. Те не знаеха какво друго да си кажат. Мълчането ставаше мъчително и ръцете им горяха като огън, може би и лицата им.

— Не сме ли веке при Игнатови върби? Аз ми се чини, че бяха наблизко... — подфана Райна.

— Трябва скоро да ги стигнем — отговори Дончо по-вече по предположение, защото той досега не беше мислил за пътя, из който отиваха. Той не можеше да разпознае де се намират.

Разговорът се пак прекрати. И двамата бяха обзети от чувства, които езикът не пуцаше, мълчането предаваше добре.

Минаха още няколко крачки, като си не пуцаша ръцете.

— Бай Дончо, как се улучихте одеде при вадата, та ми дойдохте на помощ?... Аз бях изгубила надежда... — каза Райна, за да поднови разговора.

— Случайно седях на камъка, та рисувах.

— Какво рисувахте?

— Крепостта. Как беше ефектна на златния фон на небето с двете си черни кули! Тя приличаше на средновековен замък... Наумява ми Алтдорфския замък. Ще дойда друга една вечер да я доснема.

— И аз, пуста, бях причина да не довършите, с моята глупост на дъската...

— Напротив, аз спечелих: аз видях друга, по-чудна картина.

Дончо сети, че направи още един пряк и деликатен комплимент на момата, без да знае как. Той се очуди на ловкостта си, но беше благодарен, че мрачина скри вълненията по лицето му.

— Господин Искров!

— Що, госпожице?

Тая дума „госпожице“ звучеше вече някак студено и неуместно: някоя по-нежна би я превъзходно заместила.

— Още одеде исках да ви питам за нещо си, но пак се свенявах, за да ми се не смеете.

— Не се безпокойте.

— Истина ли сте ме изписали?

Дончо се изсмя силно.

— Кой ви каза?

— Извинете ме, че съм глупава, та питам за това нещо — избъбра Райна.

— Ах, той дядо поп Станчо! — извика Дончо, като продължаваше смеха си. — Той е раздрънкар навсякъде, както се види...

— Да, поп Станчо се божил, че ме видял в портофейля ви... и още как! Покажете ми да видя, аз... Вие видите, че съм глупава...

И гласът на Райна отслабваше.

— Дядо поп видя просто копие от бюста на „Диана при езерото“, прекрасната картина на Пусена. Аз го сних още във Франция.

— Вие не обяснихте ли му, та да ми не отдава такава чест...

— Богинска?... Как, разправях му колко не, но той остана на своето убеждение... Какво да му правя? Сега плещи... Вие извинете ме, госпожице Райно...

— Не, аз не се сърдя.

— Но, право да си кажем, приликата е поразителна.

— И вие ли ме земате на подбий-шега?

— Не, вярвайте.

— Ах, искам да я видя и аз да се почудя на таланта ви...

— Боже мой, какъв талант? Просто играчки... пейзажи... Утре, ако обичате, мога да ви донеса рисунките...

— Не, сега, сега!

И тя с детинска галеност му дръпна ръката.

Дончо се спря.

— Мигар да запаля кибрит?

— Да, запалете!

Дончо драсна клечката, ярко пламъче светна в мрака и огря зарумененото лице на девойката, която надничаше над портофейла. Но кибритът изгасна тозчас.

— Утре, утре ще ви донеса рисунките.

— Добре, но и Диана...

— Харно, но няма ли да се сърдите, ако прилича на вас?

— Защо?

— Тогава, госпожице, желаете ли утре да донеса и вашия портрет според одевешния образец?

— Как, вие от ум ли ще ме изпишете? — попита очудено Райна, като се спря.

— Просто ще направя второ копие от Пусеновата Диана, като туря малко изменение в тоалета ѝ... Вместо на корона, ще отпусна разкошната ѝ коса на плетеница през рамото ѝ с едно възелче от корделка; няколко луди кичури косми да падат на челото ѝ; вместо античната хламида, ще завия богинския ѝ стан с черна, напета рокля; на нейния бял лебеден врат ще прикача пък черна корделка със златното кръстче, та ще я похристияня и направя още по-очарователна и по-достойна за обоготворение...

— Мълчи, мълчи, ужасни ласкателю! — извика Райна и в едно безумно движение сложи ръката си на рамото му, а с другата затули устата му, като се смееше с глас в тъмнината.

Прехласнатият момък почувствува до сърцето си топлите гърди на девойката. Това сладко прикосновение превърна всичката му кръв в жилите на пламък. Той обфана с двете ръце Райнината снага и посипа с огнени цалувки косата, тила, темето, челото на тая прелестна глава, която стоеше неподвижно прилепена на рамото му.

— Обичам те, ангеле мой! — шепнеше ѝ Дончо с примрял глас и страстно я притискаше до сърцето си.

Звездите трептяха мълчаливо на небето. Тържествена тишина царуваше. Сребърният сръп на месеца гледаше спокойно на младата двойка, сляна в упоителното блаженство на любовта.

— Обичам те, Райно, моя си навек... — повтаряше Дончо и душата му се топеше от огненото Райнино дихане, което жежеше гърдите му.

Един славей запя над главите им.

Тоя любовен глас ги събуди от сладостното копнение в прегръдките си. Те се сепнаха и озърнаха очудени, че са толкова щастливи; те забравяха де са и защо са тук.

Райна бързо се оттегли.

Няколко гласове приближаваха насам.

— Кой иде? Вие ли сте, Дончо? — попита в тъмнината някой.

Идеха да ги дирят. Дончо се обади. Скоро стигнаха всички при дружината, която ги чакаше при Игнатови върби.

На очудените запитвания за забавянето им Искров отговори, че той е виноват, че побъркал пътя в тъмнината из бостаните. Гласът му звучеше отслабнал и треперящ, но това се отдаваше на заморяването му от бързане.

Истински предатели бяха очите и лицето му, но тъмнината ги обезоръжи. Истина е, че тя скри и лукавите усмивки на някои Томовци... Та що от това? Искров и Райна не бяха ли най-щастливите в света?

От тая незабравима вечер двамата влюбени не живееха на земята. Малкото още дни, които преминаха заедно, бяха едно неизтрезняемо душевно пиянство, един непрекъснат златен сън, изтъкан от розови мечти и ангелски блянове, ронени от небето. Всеки ден, през всичките празни часове на Райна, Искров беше при нея в градината им, на моравата, под клонестите ябълки. Там четяха, там мечтаеха... Четяха и за Мери в „Герой нашего времени“, и за Тамара в „Демон“ и в четенето си разменяха погледи влажни от щастие или си пращаха небесни усмивки, или пък Дончо ѝ грабваше някоя целувка, обсипана с ароматически нежни думи и с гълъбови въздишки. Те настилаха с всички трендафили на Розовата долина бъдацето си и населяваха света с поетически сънища, зацъфтели в душите им, росни и благовонни, като люлековите гори в Родопите...

Първата взаимна любов на две вярващи, неначети сърца е такава. Много хули философският скептицизъм на всички векове е фърлял въз това чувство, което дава пулса на вселената, неимоверни страдания човешки, на които то е било извор непрекъснат, тежат въз него като един страшен обвинителен акт. Но любовта има за единствен отговор блаженството на първата целувка, в която две млади души се стопяват.

Един ден преди да тръгне, Дончо ѝ донесе златен пръстен, на който бе изработен вензела им.

— Вземи, Райно.

— Пръстена дръж... ще го приема, когато се върнеш при мене.

— Да, не трябва сега... той беден къс руда ще оскверни нашето небе.

И той я цалуна страстно.

Майка му чу с радост изповедта му. Тя обичаше Райна като дъщеря и ценеше сърцето ѝ и характера ѝ.

— Бъдете честити, синко!

И тя благослови.

Биде решено Дончо да иде в Пловдив, дето го викаха настоятелно да се настани на работата си, и напролет, по май, да стане сватбата.

Раздялата беше раздирателна. Но надеждите бяха упоителни.

Когато напусна града и се озова сред широката долина, Дончо пя. Но когато от бърдото на Средня гора за последен път видя града си под Стара планина, цветоокичената люлка на мечтите си, на очарованията си, на щастието си, той плака с глас! Турчинът возач погледна възчуден на тоя момък, който преди пя, а сега ридае.

— Луд ще е или севдалия — помисли си той и хладнокръвно шибна конете си.

Файтонът залетя надолу към широкото Пловдивско поле.

Първото писмо от Пловдив не се забави. Райна го чете и прочете пет, десет, двайсет пъти. Тя го скри в пазвата си, после отиде в градината, та му тури лист от бяла роза, сгъна го и го сви в ароматическото кътче на ковчега си. Вечерта, като си легна, обезпокои се да се не е изгубило, стана, отключи ковчега, извади писмото, помириса го и легна с него, да го прочете на месечина, която грееше в леглото ѝ.

Сутринта тя написа отговор, на който последва друг отговор. После, на другия — трети и тъй нататък. Искров в страстни изражения ѝ изливаше душевната си пълнота и възжеления за скоро свиждане. При другото той ѝ се фа леше за добрия прием, който е намерил в южната столица на България, за успехите си и за почетта, които всеки ден печели името му. Той приписваше всичко това на Райниния добър гений, който го държеше под крилото си.

Райнините писма бяха по-меланхолически. Тя му изобразяваше мъките от разлъката и от всяко закъсняване на писмата му, пустотата, която цари около нея, и безпокойствието си от някакви непредвидени удари на съдбата...

Тя чете с гордо удоволствие отзивите на столичните вестници за любовника ѝ и слуша, упита от щастие, фалбите за него, които носеха съгражданите ѝ, дошли от Пловдив. Тя виждаше как всеки ден Искров излазя начело и завзема предно място във всичките важни случаи на обществения и политически живот. Неговият ум, красноречие и способности се ценяха високо. Той отиваше бързо към една бляскава кариера.

Това именно фана да я безпокои. Защото ней се чинеше, че колкото Искров отива напред, толкова повече се отдалечава от нея.

Заедно с успехите трябваше да расте и славолюбието му. Две силни страсти не могат в едно време да се поберат като господари в сърцето. А то е тъй тясно. Тя не постигаше тая истина по психологически път, а по вродената догадливост в будната женска душа.

Прочее по твърде обясним възврат в настроението на един безпокоен дух ней ѝ опротивя всяка фалба за Искрова, като една закана против собственото ѝ щастие, и тя посрещаше с тайна умраза всеки доброжелател, който идеше да я зарадва с някаква ласкателна дума за Искрова.

— Тия хора всичките са направили съзаклатие против мене! — казваше си тя яростно.

Друг път бърбеше със зъбите си:

— Тоя проклет Пловдив ще ме погуби.

И тя въздишаше.

Минаха пет месеца и писмата на Искрова фанаха да стават се по-редки и по-редки. Те бяха пълни пак с прежния огън, но имаха порока, че го не изказват често. Многого занятия, пишеше Искров, тиранически намаляват драгоценните минути, в които той може да се разговаря с нея. Райна само въздишаше. Тя не знаеше що да чини, кому да се изкаже, от кого да почерпи бодрост. Искровата майка беше ѝ утешителница, но и тя се пресели в Пловдив и Райна без нея оставаше пълна сирота на света. Писмата съвсем престанаха. Няма съмнение, че тя е оттикната вече! Други по-силни и честолюбиви увлечения са я оставили в някой затънтен кът на Искровата душа или просто е съвсем забравена. Големите градища са пълни със съблазни за младите хора като Искрова, на които щастиято и сполуките зашеметяват главата, щото да забравят горещи клетви, дадени на бедни момичета като нея. Тя е луда, та още храни слаба надежда, че няма да бъде разбит живота ѝ. За него сега ще бъде срамно и неприятно да земе някоя си Райна Матева, никому неизвестна сиротица, учителка, фърлена на произвола на хорската милост и немилосърдие!... Тя сега би била пречка за неговото благополучие. Защо да се заблуждава вече и да бъде безумна егоистка. Тя благородно стори, че не зе пръстена... Не, сбогом, луди сънища, сбогом? Всичко е свършено вече!

И тя престана да пише.

И мъките настанаха... Но човешкото сърце не капитулира тъй лесно. То се отказва от една страстна привързаност, от една голяма надежда само подир жестоки и кървави изпитания, които му оставят вечно зеещи рани. Райна чувствуваше в сърцето си едно затаено кътче, дете още произхождаше борба между слабо призраче от надежда и демона на отчаянието. Тя поиска да се увери окончателно в съдбата си, да увре сама пръст в раната си и да изпита парливата люта болестка от това прикосновение. И седна, та написа писмо на една приятелка в Пловдив, нейна съгражданка и бивша учителка. Обясни й откровено положението си, страданията си и я молеше да й даде най-подробни и верни сведения за Искрова. Тогаз й малко поолекна.

Вечерта й дойдоха нови размишления. Дали истина Искров е така жесток? Може ли мълчането му да бъде доказателство, че я е забравил? Тя забрави ли го, като му не пише вече? Ами ако той има друга причина?... Не е ли възможно да е чул клюки някакви?... Хората са толкова лоши!... Може би и той да не спи нощя... Може би и двамата да страдат, без да могат да се разяснят... Тя ще узнае... Тя добре стори, че писа на приятелката си.

Тя чака отговора с нетърпение.

Като всичките лоши хабери, той се не забави да пристигне. Ето какво прочете Райна в писмото от Пловдив:

„Любезна ми сестро! Настоящето ми е отговор на твоето жалостно писмо и за моя велика скръб никакво утешително известие не ти нося. По твоето желание събрах сведения от колкото извори можах за г. И. и ето какво научих положително: И. сега не е оня, когото ти си познала лани. Той гледа нависоко и фърчи из облаците. Ще го срещнеш с ръкавици и цилиндра... Бал без него не става, венгера не бива и навсякъде е от първите. При княза ходи, с консули се води. С една дума И. е от високата клечка. Каж ми, сестро, няма ли да ти се възгордее до безумие един такъв младеж? А право е, че му сече ума и е даровит оратор. Камо да беше и по човек! Ако слушаш хората, той ще се сгодява за една аристократска фамилия. Окото му

бяга на голямо. Момичето (име не споменувам), половина българче, половина гъркинче, възпитано във византийщината... Обича ли го? Барим на милиона едно от твоята любов?... Каж ми да ти кажа. Не вярвам. Защото да може да обича, трябва да има сърце една жена... А на тукашните жени сърцето се е скрило в турнюра! Ти виждаш сега, че И. е за оплакване момък! Макар и умен, той е глупав. Има такива хора, сестро.

А сега да дойдем на тебе. Ти, Райно, бъди по-умна и се откажи от него. Той не е за тебе. Забрави го и не топи сърцето си напразно. Ако да можеше да го нажалиш бари, но той сега бълнува за една гънга, за една бездушна кукла (изгората е хубава), която ще му донесе прикя един трен нещастия... Забрави го, ти казвам, и си пази здравето и хубостта. Изтрий го из сърцето си като дрипа и бъди мъж. Гледай си кефчеца. Бог няма да остави сирачетата; той ще ти прати утешение. Милостив е той към злополучните, но по обича куражливите... Това ти го казвам като по-стара.

Ти ме питаш за домашните; те са добре. Наш Рачо (мъжът) те поздравява. Той е зафанал (на дявола му куршум в ушите) да поспада, а то, сестро, не можеше ни дреха да му се намери, ни платно постигаше за риза. Завчера го претегли докторът и намери, че в шест месеца е изгубил две литри и няколко драма. И то, слава богу. Държи го само на хляб и вода и го кара да спи седишком. Ти познаваш, че и аз от една страна съм за оплакване... Всекиго стиска нейде калеврата. Чичо поп Нистор си е се такъв слаб и се бърза. Расото му се надува и развява като гемиджийско платно. Но в политиката, горкият, се много меси, та му се топи сърцето. Аз казвах на наш Рача да се предаде на нея, за здраве. И стрина ти хаджийка живее до насите поздравява. Ние бяхме малко посбутани с нея. Защото трябва да знаеш, че нас ни дели не само стоборът, а и политиката. Не ни мисли, че сме говеда, като сме отсам Марица. Тя е червена в червата, а аз — каквото Рачо — бяла. Кожата не ми гледай. Барим тя що ли се мрази с комшии за магарешката сянка? Или депутатин иска да я

изберат — котките й? Оня ден Геновева се окотила седем. Стрина ти оставила пъстрите, а всичките бели фърлила, че не били от партията й. И това човещина ли е? Пиши й и й сбери ума.

Писах ти тия разправи и наши не за друго, а само да се посмееш, за да не е цяло кахърно писмото ми. А ти недей мисли, че съм послободняла. Па слушай съвета на кака си Неда и забрави оногова и си пей «Тръндафилчето, каранфилчето», па хабер нямай... Такива кахъри са бели кахъри. Поздравление от всички ни.

Твоя вярна приятелка:
Неда Р. Капинова.“

Новините, които даваше това писмо, не оставаха място за никакво съмнение. Злите предчувствия на бедната девойка се оправдаха. Искров беше изгубен за нея и животът й строшен като крехък кристал, блъснат в камъните на улицата от едно дете. Страшното потвърждение на страховете и, което очакваше и от което се боеше, стоеше пред нея, като трите огнени думи пред Валтазара.

Чудно нещо! Напротив, това писмо я разпусна!

Лицето й се проясни и даже някаква полуусмивка заигра по устните й. Писмото, макар че имаше шеговит край, така просто и смислено осветяваше положението! То я утеши. Райна видя, че нещастие то й не е така трагически черно и че Искров не беше оня идеален образ, който любовта й си беше създала. Един ветрен честолюбец, безсърдечен и слаб, достоен само за съжаление, ако не за презрение, и нищо повече. И наистина, какво губеше тя в Искрова? Какво можеше да й даде тоя студен егоист, натъпкан със суета и неспособен да оцени чувствата й, които потъпка и които не заслужаваше? Струва ли горест и сълзи неговата загуба? Колко е луда била, та се е косила и мъчила за такъв човек! Как са прави тия прости думици на Неда: „Той не е за тебе, забрави го! Ако да можеше да го нажалиш барим... А той сега бълнува за една гънга, за една бездушна кукла“... Как тя сама не се е догадила да си каже тия прости думи и да се успокои!

Тия размишления ободряваха Райна. Тя даже се пресили да си представи по-чер образа на любовника си, за когото вътрешно бе уверена, че е честен човек. Но тя имаше нужда да го ненавижда, да го унизи в мнението си. Това ѝ помагаше в борбата със себе си.

И наистина общо облекчение почувствува сега. Голям товар се смъкна от сърцето ѝ... Детинска щастлива ясност озари челото ѝ... Как е хубав пак светът!... Тя наметна шалчето си и леко-леко се запъти към училището. Там се занимава с голяма охота и даже се шегува и смя с ученичките си... Тя чувствуваше необходимост как да е да излее радостта за освобождението си. И как лесно стана то!

Вечерта се върна дома си разслабена и весела. Леля ѝ с радост забележи това променение. Помисли, че Райна е приела весел хабер, и зина да я попита; но Райна я превари:

— Лельо, аз вече ще бъда весела... Мина всичкото.

— Имаш ли писмо? — попита зарадваната жена.

— Имам писмо, но не от „него“... „Него“ го вече забравих — а от кака Неда. Пише ми такива смехурии! Шеговница Неда!...

— Слава тебе, боже — пошушна леля ѝ.

— Ти, лельо, слушай какво ти поръчвам: за него никога да ми не говориш, името му да не чувам! Поврага да върви. Аз забравих всичко.

И тя запя високо една песен, като подскачаше.

Стаята я не побираше и тя излезе в градината, на простора, да подъхне свеж въздух. Рано се бе запролетило. Смръкваше. Не добре разлистените върхове на овошките се изписваха красиво на синьото небе. В дъното на градината, в гъстия дърволяк беше съвсем тъмно. Възцаряваше се вечерната глухота и тайнственост. Няколко ранни цветенца миришеха; листата шумоляха ниско; звездичите замигаха една подир друга на свода. През клоните блесна едно сребърно рогче от луната и заля в бледна светлина всичко. Но самотията и луната са лоши лекари за едно уязвено сърце от любовта. Денят залъгва или разсява черните мисли, нощта ги събира под крилото си, като квачка пилците си... Тоя таинствен мрак под дърволяка, тая тържественост на нощта, това дихание на вечерните цветя — всичката тая коварна обстановка разбуди, като рой пчели от кошер, цял облак възпоминания в душата на Райна, парливи като пламък и мъчително-сладостни до нетърпимост. Всичко оживя пак, доби образ, глас, движение, душа:

разходките под сенките, цалувките, сладките приказки, въздишките, щастливите смехове, що огласяваха въздуха, златни планове за бъдащото — всичко това из един път възкръсна в ума ѝ ясно, рязко и неотразимо пленително! Бедното ѝ сърце се залюшка пак, застена, закъса се безумно и запуща кръв из раната си... Райна се разтрепера като безпомощно дете, затули с ръце очите си и се тръшна на тревата отчаяна. Глухи ридания и хълцания изпълниха тишината...

Един източен поет е оставил стиха:

„О, спомени, защо не мога да кажа и вам сбогом?“

Днешната неочаквана бодрост по прочитането писмото не беше състояние нормално. То биде минутен плод от усилията на разума, самоизмама, преходно и фалшиво тържество на волята въз правата на сърцето... Първият му протест разби в пух и прах цялата верига от резони, доводи и заключения и ухищрения на студения разсъдък... Уви, страданията и стонове на сърцето са може би условия, необходими за правилното дишане на тая вселена.

Наближаваше май, тържественият срок! Една небесна заря от надежда блесна пред Райна.

— Кой знай, ако би... — пошушна си тя в най-дълбокото дъно на душата.

И сърцето ѝ се тръскаше до болест при всяко изгърмяване на файтон.

Май дойде и замина, а Искров не се яви.

Между това и леля ѝ се помина.

Подир изпитите Райна напусна училището и реши да напусне и града, в който не можеше да живее. По-после може би и живота...

В това време един търговец, еснаф човек, ѝ поиска ръката. Тя прие без размишление и отиде под венчилото с една усмивка на лицето и с един гроб в сърцето.

Мина се година и нещо оттогава.

Беше още пролет: 22 юни.

На сутрешния ден щяха да станат избори за депутат в Х... ската избирателна околия. Рояци агитатори кръстосваха селата и вълнуваха умовете на избирателите. Двоицата кандидати, предни членове от двете враждуващи партии в страната, развиваха страшна деятелност в навечерието. Те лично заобикаляха селата, пръскаха в изобилие

красноречиви слова, програми, обещания и подарки и се надваряха в ловкост и хитрина. Всичките избирателни пружини бяха турени в действие, гъделите на простия народ бяха внимателно издирени и галени, за да спечелят гласа му. От своя страна и селяните, разделени на два лагера според кандидатите, еднакво бяха застрастени в тая борба. Те напуснаха полските си работи, за да се приготвят за утрешното гласуване. Шумни и крамолни събрания ставаха пред кръчмите. Те правеха втор избор тая година: първият беше касиран в Пловдив. Привържениците на касирания кандидат приеха това като плесница, дадена на тяхната чест и с двойно рвение залягаха да възтържествуват пак. Същият въпрос на самолюбие разпалеше енергията и на противния лагер, решен да спечели избора за своя кандидат по всеки начин. Борбата на всяка минута земаше по-остър характер.

В този ден вечерта пристигаше един файтон в село С..., едно от трите избирателни средоточия на околията. Файтонът спря пред вратнята на попа и един момък, цял покрит с прах, слезна и влезе свободно в двора.

Две едри кучета, които лениво лежеха татък, се фърлиха на него, но като познаха приятел на къщата, върнаха се на местата си.

Гостът се спря под стряхата на пруста, отърси с кърпа праха, който застилаше дрехите му, лицето му, косата му, така щото цветът им се не познаваше. Кога се избриса хубаво, яви се около трийсетгодишен човек с умни очи и лице уморено и повяхнало, с черна гъста коса, такава пак брадичка, изострена, и с изящни движения.

Той беше Дончо Искров, един от кандидатите.

При първо дохождане в Пловдив, както видяхме и в писмата до Райна, той намери добър прием и поприще за бръз напредък; в скоро време значението му порасна в обществото, а заедно с това и честолюбието му. Райниният образ забледня в мислите му. Много нищожно и тясно му се видя розовото мирче, създадено от любовта му, пред новите кръгозори, които разтвориха широко портите си на славолюбивата му душа; ролята на тъмен самодоволен любовник малко му се усмихваше вече. Той жаждаше да стане деятел, едно гръмко име в България, а такава нещо само политиката можеше да даде и той се фърли стремглаво в политиката, за която не беше ни призван, ни готвен. Райна съвсем биде забравена: тя не беше спица в

колелото на неговата фортуна... Той даде кандидатурата си в най-крамолната и опасна колегия, противник му беше един изкусен и кален демагог. Искров не се стресна от това и се фърли мижишката в мътилката. Вихърът го понесе... Яростната борба траеше вече няколко месеци. Той беше ангажирал всичко в нея: честта си, бъдещето си, отмъщението си. Принципите останаха на заден план в мислите му... Тя застрасти целия лагер на противника, който имаше и властите за помощници, доби още по-жестока форма. Искров приемаше хиляди удари отневиделица, без да може да ги върне; клеветата го запръскваше с кал, мрежа от интриги спъваше всяка негова стъпка; той не падаше и не се спираше. Той беше отровен, уморен и потрошен и още по-решен да надвие. Енергията му растеше. Целта му го галванизираше. Депутат! Всичкият свят беше за него в тая дума... Подир нечеловечески усилия щастieto му се пак усмихваше. В навечерието той доби надмощие. Отвред известията бяха превъзходни. Ежеминутно Бажаклиев, противникът, губеше почва.

Тая вечер той довършваше в С... заобиколката си. Селяните го посрещнаха с любов. Всички щяха да гласуват за него. Като си лягаше, той си каза:

— Утре тържество блестяще над враговете. Една нощ ме дели от победата ми и тя ми е нужна като въздуха, що дишам... Само да се осъмне утре.

Но той не можеше да задреме. Приближаването на съдбоносния ден държеше будни всичките му мисли. Понякогаж смътни безпокойства, като проходни мъгли, минуваха през ума му... Тоя мрак, дето го заобикаляше, виждаше му се като една враждебна нему стихия. Нощта често разваля онова, което денят прави, и приготвя следувания ден по мрачната фантазия на прищявката си. За кандидатите последната нощ пред избора прилича на една съмнителна любовница, която не видиш: всяка минута може да донесе една измяна. Затова, за да не бъде изненадан, когато вече е късно, той беше оставил в по-важните и ненадеждни села хора, които да бдят тая нощ и при най-малката опасност да летят тук, за да земе потребните мерки. Той цяла нощ слухтя дали не ще чуе някакво тупуркане на кон. И не спа. За щастие, нема лошо известие.

Съмна се. Настана и великият ден за Искрова.

Селото се пълнеше с избиратели, които на тумби-тумби идеха от околностите. Попът и кметът час по час влазяха и съобщаваха, че всички села искат бюлетинчетата с негово име. От прозореца си той видя, че се устроява бюрото в черковния двор. Името му, повтаряно често в мълвата, достигаше до слуха му. Сърцето му болезнено-радостно трепкаше. Тълпата ежеминутно растеше и се валяше на урната като пчели, които се роят на едно дърво. Тържествуваща усмивка озаряваше бледното му изпито лице.

Подир пладне едии кон изтупурка на двора. Сърцето, на Искрова трепна от страх. Тозчас един селянин влезна, покрит с прах и облян с едър пот. Той едвам поимаше от умора и си отриваше челото с шапката.

Искров позна селянин от Ж...

— Бай Стойчо, как допадна тъй?

— Ами ти пометна ли се? — бяха първите думи на запъхтения селянин.

— От какво да се помятам?

— Как, ти не си пратил книга на кмета, че се теглиш?

Искровата коса настръхна на главата му. Той се страхуваше да разбере всичкия ужас, който криеха тия думи.

— Аз не съм писал нищо на кмета и не съм се отказвал!... Той нали знае?

Стойчо плесна ръцете си в знак на отчаяние.

— Тогава кметът ни излъга, изневерил ни е, господин Искров! Рано днес той разпрати хабер по всичките къщи, че приел писмо от тебе, как че ти се отказваш и молиш да дадат глас на Никола Карадимов, който е пак от нашата партия...

— Как! Това е ужасно! Кметът е измамен от Бажаклиева или е подкупен! Двесте гласа са там сигурни — изкрещя Искров.

— Това и аз си премислих и зачудих... Но какво да правим? Селяните нали повярваха! Кметът сам ходи с помощника, та им четеха писмото ти... Какво да кажа, докачиха се, нажалиха се много... Всички казаха: „Ние за Искрова само гласуваме, за друго крак не местим. Ще ядем да си гледаме работата“. И се разпиляха по къра. Аз гледах, гледах, па като рекох, чакай я да ида да обадя на този божи човек...

Искров се фана за челото като гръмнат.

Изборът се следваше кротко, редовно. Едничкото име, което слушаше в мълвата да се произнася, беше неговото. Тия бедни избиратели бяха щастливи, че го избират, и поглеждаха дружески и гордо към прозореца му. Те не подозираха, че зданието, което те градяха от една страна, от другата се ронеше и подкопаваше. Само Искров знаеше ужасната истина и един за всички изпитваше удара, преди да настъпи. Сега му ставаше противно и името му, което вписваха в бюлетните, и избирателите, и усърдния дядо поп, който сновеше като една сувалка из множеството: всичко му се струваше жалка, глупава комедия, подигравка с него, която не можеше и нямаше, право да спре.

Това зрелище го туряше на мъки. Той яхна един кон и излезе из селото. Полето беше доста пусто. След два часа пътят му го докара пред село Г., избирателен пункт, предан на Бажаклиева. Краят на селото беше съвсем пуст, очевидно всичкият свят се беше събрал на противоположния край в школото, дето беше бюрото. Слънцето печеше силно и конят се умори, та Искров отседна на края при една затворена бакалница, за да си почине на сянка. Той върза коня и приседна на одърчето. Той се озърташе безцелно и разсеяно. Ненадейно погледът му падна на две хартии, залепени па вратата на бакалницата. Първата беше едно възвание на Бажаклиева към избирателите, на които обещаваха златни гори, ако му дадат гласа си. Дончо не дочете и се обърна към другата печатна хартия. Тя му правеше чест да се занимава с него. Това беше един лист от съществуващия тогава ругателен сатирически пасквил. Той обсипваше Искров с такива гнусотии и клевети, щото косата му настръхна. Тук разравяха неговото минало и неговия частен живот, всичко безобразно закаляно... Той видя даже и името на Райна замесено тука... Той с ужас си помисли, че тая мерзост, пръсната в хиляди екземпляра, се чете сега в цялата страна.

Дончо скъса с ярост пасквила. „Каква подлост, каква гнусота! И още има хора, които да повярват, каза си той; в това вонещо блато, което наричат избирателна борба у нас, един почтен човек не може да влезе, освен с дълбоки чизми и с нишадър-руху под носа. И подир всичките тия храчки на честта ми — падане. И защо се уврях аз в тая политика?“

Той отиде да отвърже коня си. В тоя миг видя една тълпа селяни, които се подаваха от улицата. Те гълчаха шумно. Лицата им бяха разчервели; тежък дъх от пот, размесен с дъх от вино и ракия, напълни околната атмосфера. Очевидно те идеха за Искрова и както личеше по лицата им и по глъчката им, с недобро намерение.

Току-що Дончо се мятеше на коня си, селяните стигнаха.

— Закъде така, господине?

— За нататък — каза Дончо.

Двама души се изпречиха пред коня.

— Какво искате? Махнете се да мина — и той бутна коня, но път му не отвориха.

— Господине, ти ли съдра оная книга? — и те му по-казаха късове от пасквила, разсени на улицата.

Селяните наобиколиха отвсякъде конника. Те го стреляха с враждебни погледи, някои с псувни.

Той пак бутна коня.

— Кажи по-напред, ти ли скъса възванието?

— Аз го скъсах — отговори той натъртено.

— Е, че какво ти вади очите, господине?

— Не четохте ли какви са бълвочи? — каза нетърпеливо Дончо.

— Бълвочи, не бълвочи, то си е наша работа. Ти защо се мешаш на селото ни? Ти Искров ли си човек!

— Агитатор, агитатор — избъбраха неколцина.

— Дръжте го, бре!

Дончо се не побираше в кожата си. Но той съзнаваше, че най-доброто нещо, което му оставаше да направи, е да се очисти оттука. Той бодна коня в търбуха и си проби път. Тълпата се разтвори. Но в същия миг един дълъг като одялана върлина селянин, който едвам се крепеше на крака, спусна се и улови коня за опашката. Дончо се извърна.

— Пусни коня, байно, какво искаш?

— Хай да те водим да гласуваш с нас, и тебе, и коня ти — отговори пияният, като не пуцаше опашката, в която намери опора да не падне.

В това време се задаваше и друга тълпа селяни; положението ставаше крайно неприятно. То стана опасно, когато един от селяните извика:

— Тоз е бре, тоз е Искров, поганския син!

— Долу Искров! — извикаха други.

— Долу от коня! Свалете го, бре! Той няма право с кон да стъпа на нашия топрак!

Сганта нарастваше и грухтеше около него и се възбуждаше от шума си; сопите се махаха застрашително. Но пияницата не пуцаше коня. На Донча притъмня пред очите.

— Пуцдай коня, бре! — изфуча той, издърпа една тояга, която някоя пияна ръка оставяше да клима над главата му, и перна дългия селянин през лакътя; тоя изпусна опашката с болезнен вик и се сгромоляса гърбом, като свали троица души зад себе си.

Това беше сигналът. Сопите замахаха, няколко се стовариха на Дончовите плещи, повечето прие конят, който се разскача подплашен, разсипа живата стена и фукна нататък. Тълпата го погна с яростно реване. Дончо не видеше къде бяга; болките от приетите удари се усилиха, ръката му не можеше да се помръдне от болест; стора му се, че е строшена. „Само това ми липсва: да ме убият като куче с тояга!“ — помисли си той. Няколко камъни префърчаха над главата му заедно с псувните на гонителите му...

Вечерта Дончо пристигна при К... ските бани, дето беше решено да чака резултата на избора. Уви, той сега го знаеше хубаво какъв е! Тия бани чрез славата на лечебните води и по красотата на местоположението си бяха привлекли, както всяка година по това време, голямо множество гости от разни страни. Той се затвори в стаята си, легна на очи и стоя дълго време в това неподвижно състояние. Той не иска да се види с никого. Човечеството му беше опротивяло, и сам на себе си.

По полунощ на вратата му се почука, той отвори. Влязоха агитаторите му от разни пунктове, пристигнали в едно време. Всеки носеше бележка за резултата на гласуването в пункта си. Дончо събра дадените нему гласове и излезе сбор 1161; събра гласовете на противника си и доби число 1162!

Дончо прочее пропадна с един глас!

От двестата верни избиратели в Ж. ни един не беше ходил в пункта П. да гласува за Карадимова! Интригата беше сполучила.

— Изборът не важи... Касирайте!

— Оставете ме!

Тая нощ той има бели косми.

Сутринта рано-рано той излезе на полето.

Зората се пукаше. Розови огнени облаци с пожарна светлина блещяха на изток; останалото небе беше чисто в млечен син цвят. Околните зелени хълмове и долини спяха още под росицата си, тихият въздух мълчеше. Жива душа нямаше наоколо. Далечно на юг полето тънеше в тънка ефирна мъглица. Утринната хладина и свежест бяха упоителни. Природата доспиваше последния си златен сън под росната целувка на зората. Когато минаваше из една пътека, от двете страни обраснала с кичести брястове, която извиваше край една усамотена гостилница, един прозорец се отвори и две женски глави се показаха там, вероятно да дъхнат утринния свеж въздух. Дончо неволно се затули зад шума като един престъпник, който се крие от всеки поглед. Той не позна кои бяха дамите, но сърцето му се сви сладко-болезнено. Едната от тия глави, глава миловидна, му се стори като позната. Тя приличаше, на кого тъй сладко приличаше тя?... Дали не беше Райна? Той се цял потресе. Едно чувство на неизразима скръб, срам, съжаление го обзе ненадейно, образът на любимото някога същество, отдавна засипан в душата му под пепелта на политическите вихрушки, оживя и грейна очарователно хубав... Но той се не обърна и заскори повече, заслонен от дърветата.

Но кога отиде нататък, някаква неодолима сила го накара да се повърне и да се удостовери коя беше тя.

— От Пловдив са дошли — отговори ханският слуга.

Той клюмна глава съкрушено.

Той реши днес цял ден да се скита из планината, никой да не го види и той никого да не види. За щастие кърът беше още по-безлюден. Той влезе в едно селце, на което бялата черквица ярко се белееше, обляна от първите утринни лъчи, и в първата отворена кръчма поиска ракия.

Кръчмарят му наля стъкълце, по селски обичай. Дончо го люхна на един дъх.

— Налей пак!

И той изпи другото стъкълце.

— Господине, кой се избра? — попита кръчмарят, който си триеше гурсливите очи.

Той не познаваше Искрова.

— Бажаклиев.

— С много ли гласове?

— С един глас повече...

— Тях бре! Ух да го земе дявол!

В тоя миг погледът му падна на стената. Там бе залепен Бажаклиевият пасквил, който бе видял и в село Г... Той изскърца със зъби и изскокна.

Той се не побираше в себе си, той беснееше. Той ще трябва да чува от стотина доброжелателни уста удивления, съжаления и възклицания, колкото безполезни, толкова и досадителни. А присмивките, а ирониите? Навярно мълвата за случката с пияните селяни досега е облетяла целия Пловдив — „добра реч надалеч, лоша — още по-далеч“ — тя е порасла до гигантски размери и името му е предмет на весели разговори, даже и между съпартизаните му. Той сам би се смял на това приключение, което наумяваше едно подобно на Дон Кихота, ако да не носеше на тялото си синилата на селските сопи.

Той беше сега унижен, смешен. Как той би желал да се измъкне от тая смрадна арена, която не беше неговото поприще, в която случайно и безразсъдно бе попаднал!... Но при такива обстоятелства беше ли му възможно да се оттегли с достойнство, без да стане за смях? Един изход му оставаше само да излезе из това глупаво положение: да продължи борбата още по-яростно — да не остави неприятеля си с един дрипав глас повече да влезе в камарата, да не капитулира и да го накаже за фалшификация, да унищожи избора, да превземе третия избор с юруш и да победи! Трябва самолюбието му да се спаси... Самолюбието! Колко жертви той му принесе! Той отдавна не знаеше мирен сън... А сега пак борби и борби отвратителни! Как би си отдъхнал да имаше как!... Но не, фана се на хорото, трябва да го изиграе; жребият е фърлен... Потопен в тия тежки мисли, които го не оставяха да погледне трезво на положението, той се озова на планината, там седна на един връх. Ракията го не фащаше. Питието е способно само слабите, случайните ядове да удави, големите — него удавят. Дончо се простря на гърб, потопа погледа си в небесната синева и въздъхна дълбоко. Дълго той следи там белите разкъсани облачета, прилични на неговите разбити надежди; гони игривия полет на лястовичките из въздуха; гледа валсирането на едно облаче мушици

над главата му; видя вече врабчета на клончето как цвъркаха весело и се цалуваха с човките си. Как беше тих и безбурен животът на природата! Каква хармония божествена царуваше в свободното пространство! И какво беше в душата му! И защо всичките тия тревоги! Дойде му на ум за Райна, за незабвените часове с нея, за любовта му, лампада, угасена от веявицата на честолюбивите страсти. В тоя вихър той разпиля безплодно цял капитал от нравствени сили, воля и енергия, разнесени нахалос, като семето, което един неопитен сеяч пръска във ветровито време. А тая любов може би предпазила би сърцето му с бронята си от похабяване, душата му — от преждевременно обезверяване в доброто и идеалите на младостта си. И представи си той едвам сега, как подло постъпи с тая любов, как безумно ритна щастието, което му се изпречваше на пътя. Но късно, късно се сеща... Късно прогледа и откри заблуждението си... То е сега непоправимо и съжалението безплодно. Тя е сега чужда.

* * *

Слънцето трептеше вече над зелените бърда на запад, когато Дончо се завърна. Кога минуваше пак край брястовете пред гостилницата, един от прозорците ѝ се отвори и някой го извика по име. Дончо стреснато погледна. Прозорецът бе същият, който и таз сутрин се бе отворил... Но вместо главичката на хубавата пловдивчанка, която тъй странно приличаше на Райна, той видя там един червендалест, дебел, тлъст образ с късо стригани мустаци и две големи ръце, които му махаха.

Дончо позна г. Рача Капинов, кършиакалият от Пловдив.

Г. Капинов беше влиятелна личност и разпален привърженик на партията, на която принадлежеше и Дончо. Затова той не можа да откаже и влезе при него.

При това тикна го и скритата мисъл да види младата дама, която възкреси тъй сладко в душата му образа на Райна и цял свят от чувства нови и необясними.

Както знаем вече и по писмото на жена му до Райна, г. Рачо Капинов телесно не беше твърде тънък и деликатен човек. Той силно наумяваше двете лебеници и вулкана, които представляваше един

герой на Любена. Трябва да кажем, че г-жа Капинова беше доволно честита сега, защото съпругът ѝ по едно чудо беше се запалил от политически бяс и затова беше значително поспаднал. Прочее вчерашният избор с нещастните си за Искрова и партията последствия беше внесъл бурни и съкрушителни тревоги в душата на почтения г. Капинова.

— Ела, ела, господин Искров, цял ден чакам да те видя, че ще се пукна... С един глас! Тях бре! Тоя калпазанин, Бажаклиев, работил с лъжливи писма! Виж, брате мой, как се подиграват с простия народ, с бедното просто население, което с кървав пот работи и плаща данъци на това калпаво правителство и на пашата... Долу Румелия! Е, какво мислиш да правиш сега? Тоя избор е калпав, касирай го, чуваш ли? Умирам, ако не сториш това. Бре, проклети син, с лъжливи писма!... Касирай, касирай, омий честта на нашата партия... прослави я!... Плюй в лицето и на Берлинския конгрес, и на Бисмарка, и на Бажаклиева! Долу Румелия! Долу! Долу!...

И г. Капинов се повече и повече се разпаляше и изригваше един ураган от мълнии против неприятеля на партията, Бисмарка и Бажаклиева... Диханието му ставаше по-силно и по-вулканично и пот заливаше лицето му. Даже и появяването на госпожа Капинова не уталожиха доблестното негодувание на мъжа ѝ. Госпожа Капинова, жена на трийсетгодишна възраст, с въздълго, тънмургаво и приятно лице, с весел поглед, с добродушна ирония на устните, се здрависа приветливо с госта.

— За избора ли приказвахте?... Ех, здраве да е, бял кахър — каза тя насмихната.

— Какво здраве, какъв бял кахър! Тук живот има, тука е честта и славата на нашата партия в игра... Да касира, да касира, оня бербантин да го смаже... Да им кажа аз тям една автономия!... — викаше пак Рачо, пламнал изново от патриотически жар.

— И аз съм с намерение да подам касационна жалба — каза Искров.

— Кога?

— Щом ида в Пловдив.

— Кога ще тръгнеш за Пловдив?

— Тая вечер още.

— Тръгвай по-скоро, касирай, касирай, касирай!

— Вижте го, вижте го, господин Искров, наш Рача, какъв е станал разпален политикаш, да му не са уроки, това му помага... — изсмя се госпожа Капинова; — и кога спи, и кога яде, се за партията... Днес се е препирал два часа с Райна да му каже „бяла“ ли е или „червена“... Досрамя ме от гостенката.

— Отрязвам си главата, че тя е „бяла“... — извика г. Капинов.

При името на Райна Искров се потресе. Нима наистина Райна е видял днес?

— Коя Райна? — попита той развълнуван.

Неда Капинова отговори, като впиваше очи в Искровите:

— Г-жа Бочева, вехти приятелки сме, приканили сме я на гости.

Нямаше вече съмнение, Райна е тука сама!

— Излезе одеде с Петричка и Танка, моите щерки, да се разхождат... Къде бързате?

И тя скокна, като да задържи Искрова, който стана, цял почервенял.

Отвън се чуха ясни гласове.

— Ах, ето я, ела сега тука, госпожо, да се признаеш и пред г. Искрова, че си от нашите, не ме сърди вече... — извика весело г. Капинов към една дама, която влезе с две гиздави момиченца.

Искров остана като прикован.

Райна беше очарователна. Пак тая златиста разкошна коса, сега навита на корона на главата; пак това антично изящество в чертите и профила на миловидното ѝ лице; пак тоя страстен, дълбок поглед, станал пленително-меланхоличен. Черното облекло, което и сега носеше, открояваше още по-художествено бялата ѝ шия с попълнените и доразвити форми на стройната ѝ снага. Пак тая хубост, но в разцветата си...

Райна застана смаяна, цяла пламнала. Нещо безконечно скръбно и сладостно светна в погледа ѝ... Те си подадоха ръка едновременно, но на Искрова гласът се сфана и той глухо избъбра нещо неразбрано... Райна показа малко повече самообладание. Тя проговори няколко думи с високо-вълнуващи се гърди; но и тя млъкна и само блясъкът на овлажнелите ѝ очи продължаваше да говори.

Тогава добрата госпожа Капинова, която от една минута насам се любуваше на смущението, в което се намираха двамата млади, дойде

им на помощ... Дончо узнаваше, че Райна е вдовица от шест месеца вече!

Райна е свободна!

Една небесна радост огря бледното му лице. Тая среща подир толкова раздирателни и отровни вълнения фърляше душата му в ново — радостно и освежително като зората... Той не беше на земята... Един нов свят, който считаше вечно заключен за него, се отвори с всичката си обаятелна перспектива... Всичко досегашно изчезна като дим и вселената се изпълни само с образа на очарователната вдовица.

След един час Искров дойде да каже сбогом на г. Капинова.

— Хай на добър час и касирай по-скоро.

— Аз няма да касирам, аз не отивам за Пловдив.

— Ами за къде?

— За родния си град.

— Що ще правиш там?

— Ще се венчая.

— Как, няма да касираш? С кого ще се венчаваш? — извика в негодувание Рачо.

— Гостенката ни грабна — обади се засмяна и със сълзи на очите от щастие госпожа Капинова.

* * *

Дончо и Райна пристигнаха благополучно в родния си град, дето се венчаха.

Там се поклониха на всичките места, скъпи тям с някое възпоминание за любовта им.

Дончо не стана знаменит политик, но стана полезен човек в своята област.

Често после, когато станеше дума за тоя знаменит избор, Дончо засмян казваше на близките си:

— Вие напразно го наричате мое поражение. Аз и досега не вярвам, че съм излязъл погубаш из тая борба. Моят противник спечели един глас, който му отвори камарата; аз спечелих един ангел и той ми даде небето...

1888

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.